

*Kovály Katalin*¹

A „KÁRPÁTALJA” SZABAD GAZDASÁGI ÖVEZET, MINT A TERÜLETFEJLESZTÉS PERSPEKTÍVÁJA

BEVEZETÉS

A munka elemzi a Kárpátaljára érkező külföldi beruházások számadatait, azok területi megoszlását, illetve ezek alakulását a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet hatására. Vizsgálja a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet megszűnésével járó következményeket, illetve a területén egykoron meglévő kedvezmények visszaállításának kérdését.

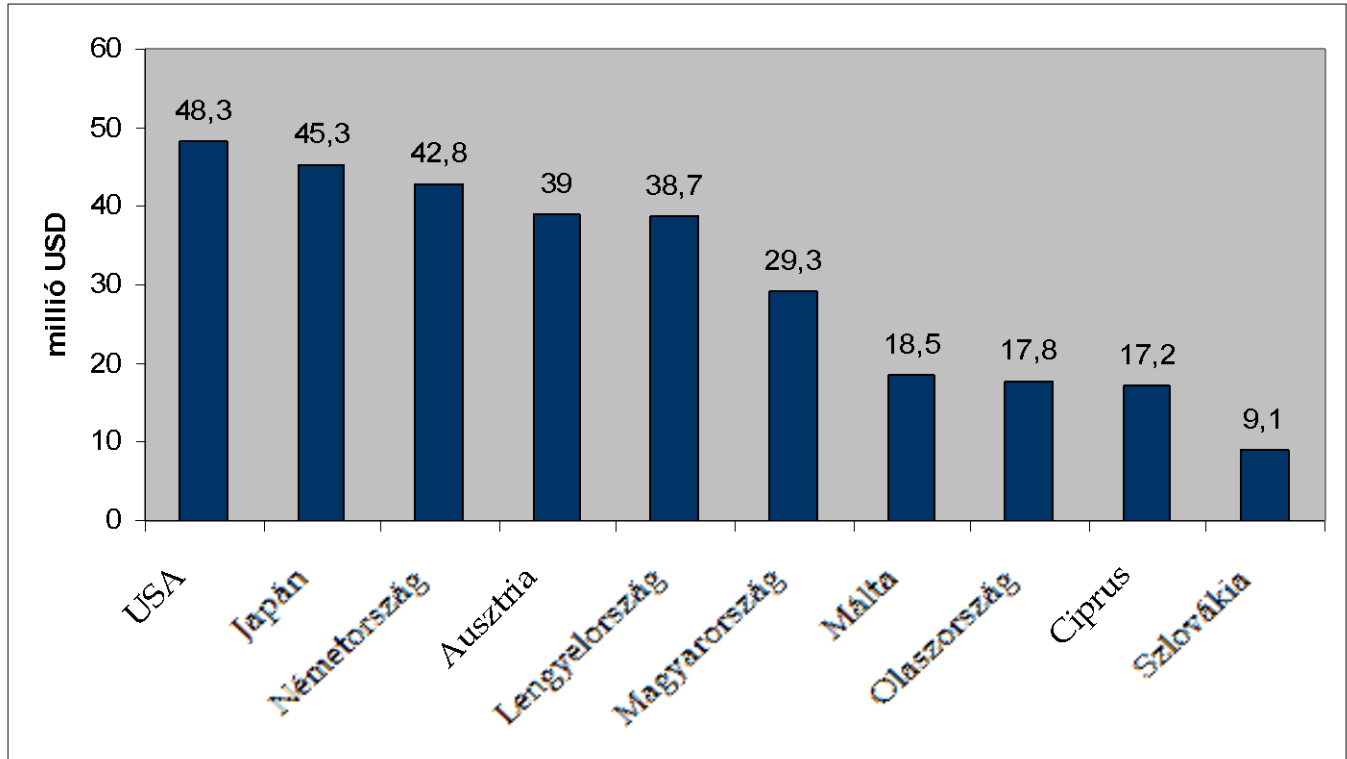
Az 1998-ban létrehozott „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet, és az általa nyújtott vám- és adókedvezmények több világcég leányvállalatának letelepedését eredményezte a megyében. Ilyenek voltak például az „Eurocar”, a „Yadzaki Ukraine” vagy a „Jabil Cirkuit Ukraine”. 2005-ben azonban a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet által nyújtott kedvezményeket az akkori kormány eltörölte, melynek következtében a Kárpátalja gazdaságába érkező külföldi tőke összegének növekedési dinamikája csökkent. Több vállalat leállította működését, ami több ezer munkahely megszűnésével járt. A „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet működése pozitívan hatott a megye gazdasági és szociális mutatóira, ezért visszaállításának kérdéséről már megkezdődtek a tárgyalások Ukrajna államelnöke és a megye kormányzója között. Amennyiben ezen kezdeményezések sikeresek lesznek, az nem csak Kárpátalja külkereskedelmi kapcsolatainak kiszélesedését jelentené, de egy társadalmi-gazdasági fellendülést is eredményezne a megyében.

KÁRPÁTALJA BERUHÁZÁSI TEVÉKENYSÉGE

Kárpátalja megye (Закарпатська область, Zakarpatszka oblaszty), mely Ukrajna dél-nyugati részén terül el, négy európai uniós tagállammal határos: Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal illetve Romániával. Területe 12 800 km², ami Ukrajna területének 2,8%-át teszi ki (Kocsis K. – Kocsisné Hodosi E. 1991). A megye tizenhárom kisebb közigazgatási egységre, járásra oszlik, területén tizenegy város (öt megyei alárendeltségű: Csap, Ungvár, Munkács, Huszt és Beregszász), tizenkilenc városi jellegű település (mezővaros), illetve 579 község található. A megye székhelye Ungvár (Ужгород, Uzhgorod). Népessége 1242,6 ezer fő, ami az ország lakosságának 2,7%-a (Izsák T. 2007).

Az EU közelsége, a természeti erőforrások megléte, az olcsó munkaerő, az emberek magas fokú képzettsége, kedvező feltételeket kínál a külföldi beruházók számára. Kárpátalján 888 külföldi érdekeltségű vállalkozás tevékenykedik, melyek munkafolyamataiban a kárpátaljai munkaképes lakosság egyharmada vesz részt (Kárpátaljai Statisztikai Hivatal. 2012). A megyében az elmúlt 14 év alatt (A „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet megalakulása óta) a gazdaságba befektetett külföldi tőke összege valamivel több, mint 379 millió dollár volt (Kárpátaljai Statisztikai Hivatal. 2012), amellyel az Ukrajnában befektetett külföldi tőke alapján a 15. helyet foglalja el az ország 24 megyéje között. A Kárpátalja gazdaságába érkező működő tőke 53 országból származik, de a befektetések csaknem 80%-át tíz ország adja, melyből 67,4% az Európai Unió tagállamainak a részesedése (1. ábra).

¹**Kovály Katalin:** *Eötvös Loránd Tudományegyetem, Földtudományi Doktori Iskola, Társadalom-és Gazdaságföldrajzi Tanszék*
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c.
E-mail: kovaly.katalin@gmail.com

1. ábra: A legfontosabb befektető országok Kárpátalja megyében

Forrás: saját szerkesztés a Kárpátaljai Statisztikai Hivatal adatai alapján, 2012

Az USA és Japán főként nagyvállalatokkal képviseltetik magukat a megyében (Például az amerikai Jabil Cirkuit Ukraine, vagy a japán Yadzaki Ukraine), míg a többi befektető ország kis- és középvállalatokkal van jelen (például a Fisher Mukachevo osztrák-német vegyesvállalat, a lengyel Groklin-Kárpáti vagy a német Mikaland). Magyarország még mindig az első számú külkereskedelmi partnere a megyének, ám a külföldi beruházó országok listáján mára a hatodik helyre szorult vissza (míg 2006-ban a negyedik helyet foglalta el). Feltűnően nagy számban vannak jelen a ciprusi illetve a máltai tulajdonban lévő kis- és középvállalatok, melyeknek túlnyomó többsége feltehetően offshore vállalkozás.

A „KÁRPÁTALJA” SZABAD GAZDASÁGI ÖVEZET

A vállalkozási övezetek (különleges/szabad gazdasági övezetek) a területfejlesztés olyan speciális eszközei, illetve intézményei, amelyek az 1970-es években kezdtek kibontakozni, elsősorban az angolszász országokban. Megjelenésük, majd terjedésük az egyes európai, illetve ázsiai államokban új gondolatokat és lehetőséget teremtettek a depressziós térségek felzárkóztatásának irányába (Bodnár D. 2003).

Ukrajnában, a Szovjetunió felbomlását követően, a legfontosabb feladat – a politikai szuverenitás megteremtése után – a (piac)gazdasági feltételek megteremtése volt, egy olyan vállalkozásbarát légkör kialakítása, amely elősegíti a külföldi tőkeerős multi- és transznacionális beruházások megvalósulását, elsősorban munkahelyek teremtése céljából. Már 1992 márciusában elfogadtak egy befektetési törvényt, amely a külföldi működő tőke beáramlását igyekezte elősegíteni (Bodnár D. 2003). Leonyid Kucsma, Ukrajna akkori elnöke, 1995-ben rendeletet adott ki, amelyben bizonyos hatósági jogköröket „decentralizált”, Kárpátalja közigazgatási szerveinek hatáskörébe utalt, illetve az állami tulajdon egy részének kezelésére jogosítványokat adott.

1998 nem volt „könnyen felejthető” év Kárpátalja életében. Az orosz gazdasági válság és az „évszázad árvize” egyaránt pusztított Ukrajnában. Valószínűsíthető, ezen „katasztrófák” is közrejátszhattak abban, hogy felgyorsultak az események a gazdasági övezetek kapcsán.

A gazdaság és területfejlesztés eszközeként, európai mintára, Ukrajnában is létrehoztak speciális (szabad, különleges) gazdasági övezeteket és kiemelt fejlesztésű területeket. A szabad gazdasági övezetek száma 12, melyek között akadnak járások (pl. a Lviv megyei Javorivszkij járás, vagy a kárpátaljai Ungvári és Munkácsi járások), de többségben vannak a városok. Kiemelt fejlesztésű területeknek minősítettek 80 közigazgatási egységet, ebből 39 járás (köztük Kárpátalja valamennyi járása), a többi – város (Baranyi B. 2009). Kárpátalja külkereskedelmi kapcsolatainak fejlődését jelentős mértékben befolyásolta a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet (Вільна Економічна Зона „Закарпаття”) (KSZGÖ) létrehozása a Kucsma kormány idején 1998-ban (Zakon Ukrajini. 2001). Az Ungváron, az ungvári járásban és Munkácson elhelyezkedő részlegek teljes területe 737,9 hektárt tesz ki. Ennek legnagyobb hányada, konkrétan 525 hektár, Csap mellett található. A területileg második legnagyobb egységet, 95 hektárt, a volt munkácsi katonai repülőtér képezi. Az ungvári vasúti csomópont teherforgalmi átrakodójából 16,5 hektárnyi terület tartozik a szabad gazdasági övezethez. A fennmaradó rész pedig Szürtében, Csapon és Ungváron található (2. ábra). Tehát, a KSZGÖ nem egy összefüggő, több települést magába foglaló terület, hanem kisebb-nagyobb részekre osztott, bizonyos kedvezményeket nyújtó körzetek. A szabad gazdasági övezet számára olyan földterületeket jelöltek ki, melyek szerves részét képezik a csapi vasúti csomópontnak, ami keskeny és széles nyomtávú vasútjai révén kapcsolatban áll Záhonnyal, Fényeslitkével, Ágcsernyővel, Kassával, a gépkocsi utak pedig a Budapest – Nyíregyháza vonalon további kedvező áruszállítási feltételeket biztosítanak a kamionosoknak a Csap – Lemberg – Kijev, és a Kijev – Odessza útvonalon.

2. ábra: A „Kárpátalja” Szabad/Különleges Gazdasági Övezet
Forrás: Bodnár D. 2003

A KSZGÖ megalakulását elsősorban a külföldi működő tőke Ukrajnába való „csalogatása”, így új munkahelyek megteremtésének lehetősége, illetve az Európai Unióhoz való közelsége indukálta. Elsődleges célként az exportpotenciál növelését, a külkereskedelmi kapcsolatok kiszélesedését jelölte meg, illetve a piaci infrastruktúra megteremtését a gazdaságilag elmaradott régiókban.

Az ukrán különleges gazdasági övezetek, így a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet is, elsősorban a vám- és adókedvezmények szempontjaiból voltak sajátosak. 1998. december 24-én életbe lépett törvény 7. cikkelye az alábbi vámszabályokat, a ki- és betárolás feltételeit határozta meg (Zakon Ukrajini. 2001):

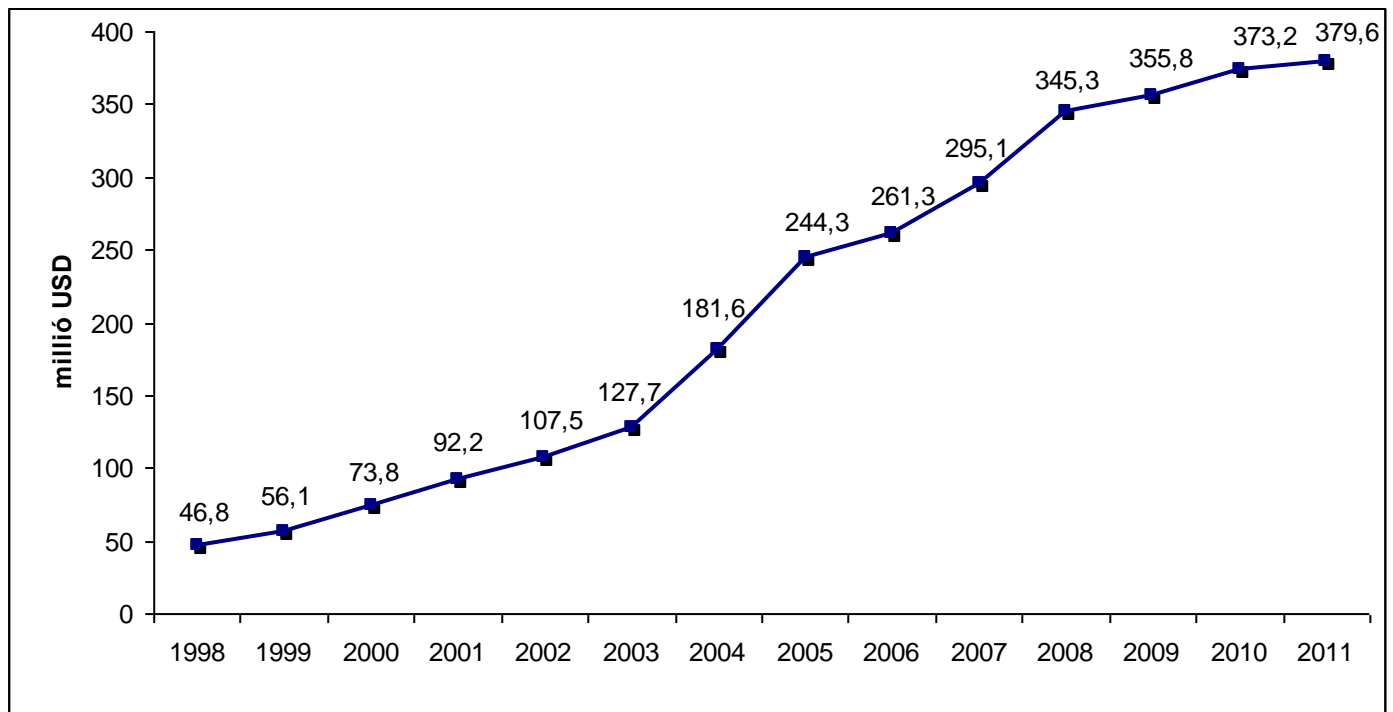
- ha Ukrajna vámterületéről történik beszállítás az övezetbe, akkor 0 százalékos az export adókulcsa;
- ha készáru vagy kellőképpen megmunkált termékeket szállítanak a KSZGÖ területéről egy másik országba (külföldre), akkor nem kell export- és fogyasztási adót fizetni, amíg az áruforgalmi adó 0 százalékos kulccsal adózik;
- ha készáru vagy kellőképpen megmunkált termékeket szállítanak a KSZGÖ területéről Ukrajna vámterületére, akkor az áruforgalmi adó megfizetendő;
- azok a termékek, amelyeket Ukrajna vámterületén vásároltak és az övezetbe szállítottak, majd külföldre kiszállításra kerültek, azon termékek után exportadót, fogyasztási adót és áruforgalmi adót kell fizetni;

- ha kész, vagy félkész termékeket szállítanak az övezetből Ukrajna vámterületére, akkor úgy adóznak, mintha importálták volna azokat;
- azok a termékek, amelyek egy harmadik ország területéről lettek az övezetbe szállítva raktározás céljából, az ukrán törvények szerint adóznak;
- azok a termékek, amelyek Ukrajna vámterületéről lettek az övezetbe szállítva továbbszállítás céljából, az ukrán törvények szerint adóznak.

1999 januárjában életbe lépett az a törvény, mely tizenöt éves futamidővel kedvezményeket nyújtott azoknak a befektetőknek, akik 250 ezer USD fölötti tőkét ruháztak be Kárpátalján (Imre G. 2008). A másik kedvezmény elnöki rendeletként lépett életbe és 30 éves futamidőt biztosított azoknak a beruházóknak, akik több mint 1 millió USD-t fektettek be a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetbe. Az államelnök rendelete alapján, amely a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetre vonatkozik, a szabad gazdasági övezet területén minden típusú vállalkozási tevékenység érvényesülhet, azon kívül, amit Ukrajnában a törvények tiltanak (Zakon Ukrajini. 2001). E két rendelet által nyújtott kedvezmények számos világcég kárpátaljai leányvállalatainak létrehozását eredményezték (pl. az „Eurocar”, a „Jabil Cirkuit Ukraine” vagy a „Yadzaki Ukraine”) (Imre G. 2008).

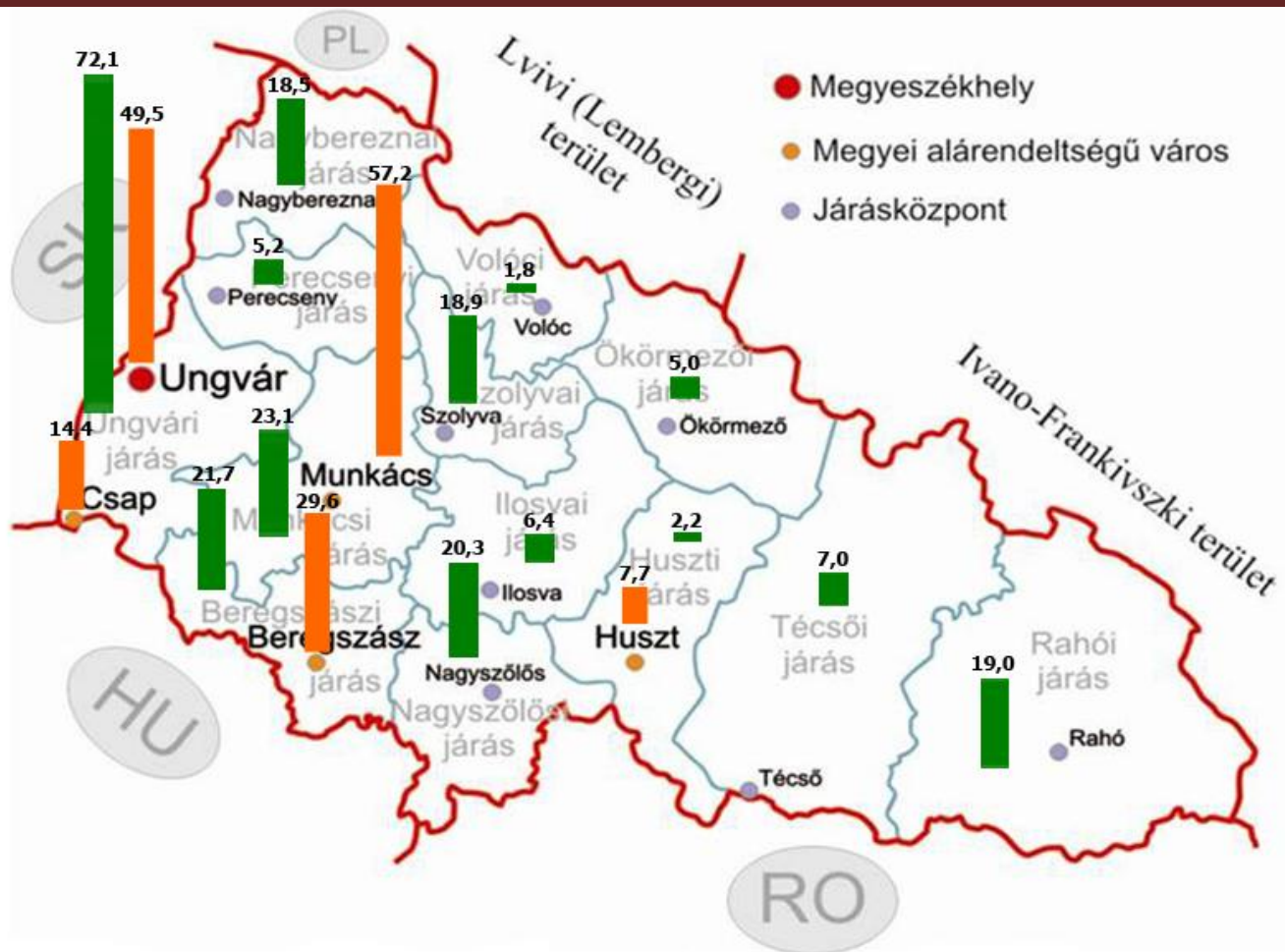
A „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet és Ukrajnában létrehozott más szabad gazdasági övezetek által nyújtott kedvezményeket azonban a következő kormány (Julia Timosenko miniszterelnök és Viktor Jusczenkó köztársasági elnök vezetésével) 2005. április 1-én váratlanul megszüntette (Imre G. 2008). Kérdéses lett az ukrán állam és a befektetők együttműködésének átláthatósága. A külföldi befektetők elsősorban azt nehezményezték, hogy a 2005-ös módosítás mindenféle előzetes bejelentés nélkül történt meg, ami Nyugat-Európában (és a fejlett gazdasági világban) teljesen szokatlan. A rendelet következtében a Kárpátalja gazdaságába érkező külföldi tőke összegének növekedési dinamikája érzékelhetően visszaesett (3. ábra), ami negatívan hatott a terület külkereskedelmi kapcsolatainak további kiszélesedésére, a térség gazdasági fellendülésére. A KSZGÖ-ben működő 8 vállalat 159 millió USD értékű beruházást állított le. Mindez 11 850 munkahely megszűnésével járt (Lengyel L. – Zsulkánics M. 2010).

2010 május 25-én Ungváron ülésezett a Kárpátaljai Regionális Fejlesztések Területi Bizottsága, ahol többek között a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet visszaállításának kérdéséről is tárgyaltak. Az ülésen Volodimir Prihogykó, a Kárpátaljai Megyei Közigazgatási Hivatal alelnöke a következőket mondta el: „Ukrajna elveszítette lehetőségeit, a szomszédos országok bizalmát. A befektetők elhagyták a megyét, áthelyezték tőkéjüket Romániába és Magyarországra”. Továbbá elmondta, hogy míg a 2004. évben a megyébe érkező külföldi tőke összege meghaladta a 63 millió USD-t, addig a KSZGÖ által nyújtott kedvezmények eltörlésének eredményeképp a 2009-es évben, a külföldi beruházások növekedési dinamikáját tekintve, Kárpátalja a 25-ik, tehát az utolsó helyre csúszott vissza az országban (ez évben mindössze 18 millió USD-t tett ki a megyébe érkező külföldi tőke összege) (Zakarpattia online. 2012). A „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet működése nagy lehetőséget jelentett a hazai vállalkozások és a külföldi befektetők közötti kapcsolatok elmélyítésére, Kárpátalja és a szomszédos országok, régiók gazdaságával való integrációjára. Éppen ezért számos politikus illetve szakember szorgalmazza a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet megújítását, az általa nyújtott vám- és adókedvezmények visszaállítását. Olekszander Ledida, Kárpátalja kormányzója, felvetette a KSZGÖ visszaállításának kérdését Viktor Janukovics államelnök előtt, már voltak egyeztetések, megkezdődtek a tárgyalások.

3. ábra: Külföldi beruházások Kárpátalja gazdaságába
 Forrás: saját szerkesztés a Kárpátaljai Statisztikai Hivatal adatai alapján, 2012

A területi megoszlást tekintve az elmúlt másfél évtizedben a külföldi beruházások legfontosabb célpontja az Ungvári járás volt, ahová 72,1 millió USD érkezett. Csak maga Ungvár városa 49,5 millió USD-t kapott, ami az összbefektetések 14,4%-át jelenti (Sztatiszticsnij Bjuleteny. 2011). Ez a terület elsősorban az itt található képzett munkaerőnek és az aránylag jól felszerelt vállalatoknak köszönhetően vonzza a befektetőket. Hasonló okok miatt telepedett meg a külföldi tőke a Munkácsi- (23,1 millió USD), illetve a Beregszászi (21,7 millió USD) járásokban, valamint Munkács (57,2 millió USD) és Beregszász (29,6 millió USD) városában. Szintén jelentős befektetések történtek a Rahói (19 millió USD), a Nagyszőlősi (20,3 millió USD), a Szolyvai (18,9 millió USD), illetve a Nagybereznai (18,5 millió USD) járásokban, ami a kedvező természeti erőforrások meglétének tulajdonítható. A legkisebb mennyiségű külföldi tőkét az Ökörmezői (5 millió USD), a Huszti (2,2 millió USD) és a Volóci (1,8 millió USD) járások kapták (Kárpátaljai statisztikai hivatal. 2012) (4. ábra). Ez elsősorban az elavult infrastruktúrával, a korszerű felszereltség hiányával magyarázható. Tehát, a legtöbb külföldi tőke még mindig a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetbe irányul.

4. ábra: A külföldi beruházások területi megoszlása Kárpátalján a 2011-es évben (millió USD)
 Forrás: saját szerkesztés a Kárpátaljai Statisztikai Hivatal adatai alapján, 2012

A „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetben 30 beruházási projekt valósult meg 309,5 millió USD értékben (Szpásszky G. 2010). A legjelentősebbek közöttük a következők voltak:

1. „Zakarpatinterport” NyRT (Csap) — 1996 óta 10 hektár területen működik és valósítja meg a projektet (a közlekedési infrastruktúra fejlődését Kárpátalja és az európai államok vasúti határátkelőin). A projekt fő feladata — korszerű és erős anyagi illetve technikai bázis létrehozása, amely a tranzitárú szállítására, illetve az export-import tevékenység komplex kiszolgálására irányul.
2. „Eurocar” ZRT (Tizsalamon) — a Skoda személygépkocsik különböző típusainak (Octavia, Fabia, Superb) összeszerelését végzi. Együttműködik a cseh Skoda és a német Volkswagen autógyárakkal, hogy mérsékelt árak mellett lássa el a belföldi piacot európai minőségű autókkal. Emellett a Volkswagen Group az Eurocar bázisán indította be a Volkswagen személygépkocsik gyártását is. 2004-től Audi típusú kocsikat is gyárt.
3. „Autoport-Csap” ZRT (Csap) — az orosz-svájci kézben lévő vállalkozás 1996-ban kezdte meg tevékenységét Kárpátalján, 2,6 hektár területen. Fő célja: gyorsítani az áruszállítmányok áthaladását Ukrajna határán, a régiós ökörendszer felügyelete, hatékony munkakörülmények és pihenési lehetőségek kialakítása az áruszállítás résztvevői számára.
4. „Yadzaki Ukraine” Kft (Minaj) — 2002-ben kezdte el működését a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetben, az Ungvár melletti Minajban. A japán kézben lévő cégnél Opel és Jaguar márkájú gépkocsikhoz gyártanak biztonsági öveket, 2000 dolgozó foglalkoztatásával.

5. „Landkoszt-Inveszt” Kft (Ungvár) — a projekt húsfeldolgozó és hústermékeket előállító gyár építését szolgálja. A projekt költsége 13,1 millió USD.
6. „Jabil Cirkuit Ukraine” Kft (Ketergény) — Működését 2004 áprilisában kezdte el az Ungvár melletti Ketergényen (Roziwkán). Az amerikai vállalat mobiltelefonok és elektronikai berendezések gyártását végzi.
7. Flextronics Kft (Munkács, Beregszász) – az osztrák-amerikai-ciprusi vegyesvállalat jelenleg a Beregszászi Rádiógyárral és a Munkácsi Műszergyárral működik együtt. A Beregszászi üzemben Ford személygépkocsikhoz gyártanak kábelkorbácsokat, míg a Munkácsiban Epson nyomtatók összeszerelését végzik.

ÖSSZEZÉS

Fontos megjegyezni, hogy az adókedvezmények 2005. évi eltörlése után a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet a legtöbb projektjét megszüntette, több vállalat leállította munkáját a megyében, de még így is, a megmaradt vállalkozásoknak köszönhetően (pl. „Eurocar”, „Jabil Cirkuit Ukraine”, „Yadzaki Ukraine”) nyereségesen tudott működni, más ukrainai szabad gazdasági övezetekkel ellentétben. A megyei beruházási osztály statisztikai részlegének vezetője szerint a beruházások 99,6%-a a gépgyártás ágazataiba, 0,3%-a a kereskedelembe, illetve 0,1%-a a fémfeldolgozásra irányult. Az összbefektetések egyharmadát külföldi tőke teszi ki, míg egynegyedét az ukrainai (Kárpátalján kívüli) vállalkozások tudhatják magukénak (Kárpátaljai Statisztikai Hivatal. 2011). A beruházási projektek megvalósulása óta 4,5 ezer munkahely született illetve maradt meg a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezethez tartozó területeken. Itt az átlagbér 2 483 hrvnya volt (míg a kárpátaljai átlagbér 2 033 hrvnya volt) (Kárpátaljai hírportál. 2011).

Kárpátalja gazdasági helyzetének kedvező fejlődése, a természeti és emberi erőforrások hatékonyabb kihasználása, a beruházási tevékenységek élénkítése érdekében célszerű lépés lenne a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet felfrissítése, az általa nyújtott adó- és vámkedvezmények visszaállítása. A hosszú távú tőke bevonására érdemes a legjobb körülményeket kialakítani a külföldi beruházóknak, akik reálberuházásokat teremtenek meg az államnak. A közvetlen külföldi beruházások fontos szerepet játszanak a belső investíciókra, ösztönzik a technológiai újítások bevezetését és a belső készletek hatékonyabb kihasználását. Mindezekhez elsősorban a kormány régiópolitikáján kellene változtatni, illetve kezdeményezni azoknak a jogszabályoknak a felülvizsgálatát, melyek a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetre érvényesek, azzal a céllal, hogy kedvezőbb feltételeket nyújtsanak az itt működő vállalkozásoknak. Ugyanis az ukrán törvények nem írják elő, nem adják meg a jogot a helyi hatóságoknak a gazdasági módszerek önálló kialakításához. A megye kormányzati szerveiben nincs olyan részleg, amely szabályozná a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet beruházási tevékenységét a megye kedvezményezett gazdasági ágazataiba. Amennyiben újraindítanák a „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetet, újabb vállalatokat csalogathatnának a megyébe (vagy a meglévő cégek szélesíthetnék ki tevékenységüket), ezzel egyidejűleg számos munkahely teremődne illetve gazdasági fellendülés, infrastrukturális fejlődés indulhatna el Kárpátalja életében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARANYI B. (2009): A Kárpát - Medence régiói 11. Kárpátalja. Dialóg Campus, Pécs – Budapest.
- BODNÁR D. (2003): Vállalkozási Övezetek, mint a területfejlesztés eszközei: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja megye a vállalkozási övezetek tükrében. Budapest.
- IMRE G. (2008): Kárpátalja gazdasági fejlődésének perspektívái az Európai Unió keleti bővítésének tükrében. Budapest.
- IZSÁK T. (2007): A Beregszászi járás természeti földrajza. Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, Beregszász.
- KOCSIS K. – KOCSISNÉ HODOSI E. (1991): Magyarok a határainkon túl - a Kárpát-medencében. 1. edition. Tankönyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL M. – ZSULKÁNIC S. (2010): Kárpátalja. Beruházások és építőipar. Fedinec Cs. – Vehes M. (szerk.) Kárpátalja 1919–2009, történelem, politika, kultúra. Argumentum, Budapest.
- SZPÁSSZKY G. (2010): Kárpátalja szociális és gazdasági problémái az agráripari beruházásokban. Poliprint, Ungvár.
- СЗТАТИСЗТІСНІУ В. (2011): Статистичний бюлетень «Діяльність підприємств з іноземними інвестиціями». Кárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, Ungvár.
- ZAKON U. (2001): Закон України "Про Спеціальну Економічну Зону Закарпаття" від 22 березня 2001 року №2223-III терміном на 30 років.
- Kárpátaljai hírportál: <http://ua-reporter.com/novosti/86916>. A letöltés időpontja: 2012. 07.25
- Zakarpatja online: <http://zakarpatya.net.ua/News/62511>. A letöltés időpontja: 2012. 08.27
- Kárpátaljai Statisztikai Hivatal <http://www.carpathia.gov.ua/ua/156.htm>. A letöltés időpontja: 2012. 08.13